

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ДАНИЛЬЧЕНКО Інеса Євгеніївна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЖИТТЄВОЇ ПРАВДИ В ХУДОЖНЮ
У ТВОРАХ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ БІОГРАФІЇ

Спеціальність 10.01.06 - теорія літератури

+10.01.01

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Дніпропетровськ

1997

46.38.131

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00742980 (U)

Дисертація є рукописом

Роботу виконано на кафедрі теорії літератури та фольклористики Рівненського державного педагогічного інституту

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор ГАЛИЧ О.А.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор ЧИРКОВ О.С.

кандидат філологічних наук, доцент ШЕВЧЕНКО В.Р.

Провідна установа: Тернопільський державний педагогічний інститут

Захист відбудеться "26" 06 1997 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 03.01.20 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук при Дніпропетровському державному університеті /320050, м.Дніпропетровськ, пров.Науковий, 13, корп.І, ауд.І305/

Із дисертацій можна ознайомитися в науковій бібліотеці Дніпропетровського державного університету.

Автореферат розіслано "26" 05 1997 року

Учений секретар спеціалізованої ради кандидат філологічних наук, доцент *Н.П.Олійник* Н.П.Олійник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасний період в історії України ознаменувався як етап розбудови Української незалежної держави, етап українського державотворення. Зростання національної самосвідомості народних мас стимулює до перегляду історичного досвіду народу, його культурних та історичних здобутків, зокрема надбань художньої літератури.

Як і на будь-якому переломному історичному етапі, особливо увагу читачів нині привертать твори художньої літератури, що несуть у собі відомості про історичне минуле України, видатних діячів її історії, культури, науки, тобто твори документально-біографічної прози.

Зростаюча зацікавленість цими творами, недостатнє висвітлення і обґрунтування проблем і жанрових особливостей сучасної української документально-біографічної прози, відсутність одностайної наукової думки щодо принципів творення художніх образів у цих жанрах, дослідження співвідношення історичної правди та художнього доміслу, а також ролі документів у біографічній прозі визначають актуальність обраної для дослідження теми.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета цієї роботи – дослідження жанрів української художньої документально-біографічної прози, аналіз трансформації в ній життєвої правди в художню.

У відповідності до цього в дисертації ставляться такі завдання:

- дати теоретичне обґрунтування різновидів сучасної української художньої біографічної прози, спираючись на її

проф. ім. В. Стефаника
АН Укр. ЇВВ

жанрові особливості;

- простежити розвиток української художньої документально-біографічної прози;

- дослідити, як у творах художньої біографії історична правда "переломлюється" у художню;

- проаналізувати співвідношення історичної правди та художнього домислу у цих творах;

- визначити ідейно-естетичну роль історичних документів у художньому відтворенні подій та характерів;

- окреслити принципи та засоби творення художніх образів у жанрах української художньої документально-біографічної прози;

- з'ясувати художньо-естетичну, пізнавальну та виховну цінність цих творів.

НАУКОВА НОВИЗНА РОБОТИ

Новим у досліджуваній проблемі є підхід до вирішення теоретичних проблем художньої біографічної прози. Зокрема, по-новому автор з'ясовує жанрову специфіку даної прози, різницю між творами біографічними та історичними, особливості трансформаційного процесу історичного факту у художній. Принципово новими є встановлені хронологічні рамки еволюції його процесу художньо-документальній біографії.

Сам предмет дослідження - твори художньої документально-біографічної прози - також визначає наукову новизну роботи, бо охоплює, крім відомих, малодосліджені художні твори та архівні матеріали.

ПРИНЦИПИ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретично-методологічну основу дисертації становлять літературознавчі праці вітчизняних і зарубіжних науковців, що

досліджували теоретичні проблеми художньої біографічної прози, матеріали літературних дискусій, конференцій, літературознавчих статей у періодиці, присвячених цим проблемам.

Теоретичний аспект дослідження тісно пов'язаний з історико-літературним та літературно-критичним. У дисертації використовується соціально-історичний, порівняльно-типологічний та естетичний методи літературознавчого аналізу.

Крім того, розв'язуючи окремі завдання, автор використовує методи синтезу, аналізу, спостереження, аксіологічний метод тощо.

ПРАКТИЧНА ЦІННІСТЬ

Матеріали дисертації мають теоретичне і практичне значення. Отримані в результаті роботи висновки можуть бути застосовані при підготовці вузівських курсів лекцій з теорії та історії літератури, наукових конференцій та семінарів, у подальшій розробці літературознавчих проблем на обрану тему, у роботі вчителів середньої школи при підготовці ними уроків та факультативів.

АПРОБАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ здійснювалася: публікаціями чотирьох статей і доповідями на Всеукраїнських, Міжнародних та міжвузівських науково-практичних конференціях "Літературознавство, "Просвіта" і духовний ідеал українця /Кривий Ріг, 1994/, "Формування національної самосвідомості студентів вищих навчальних закладів та учнів загальноосвітніх шкіл" /Київ-Кривий Ріг, 1995/, "Актуальні проблеми духовності" /Кривий Ріг, 1995/, "Відродження української державності: проблеми історії та культури" /Одеса, 1996/.

Результати дисертаційного дослідження доповідались і обговорювались на засіданнях кафе-ри теорії літератури і фоль-

кльористики Рівненського державного педагогічного інституту та на кафедрі української літератури Криворізького державного педагогічного інституту.

СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЇ

Дослідження складається із вступу, трьох розділів і висновків /обсяг 183 сторінок машинописного тексту/. До дисертації додається бібліографія на 8 сторінках машинопису.

ЗМІСТ РОБОТИ

У ВСТУПІ обґрунтовується вибір теми, її актуальність, робиться огляд досліджень вітчизняних і зарубіжних літературознавців з цієї проблеми, визначені мета і завдання дисертаційного дослідження.

У ПЕРШОМУ РОЗДІЛІ "Жанрова специфіка художньої документально-біографічної прози" йдеться про жанрові особливості художньо-документальної біографії, подається теоретичне обґрунтування її різновидів, визначається ідейно-естетична роль історичних документів у художньому відтворенні подій та характерів, з'ясовуються особливості композиційної побудови та мовного оформлення біографічних творів.

Перш за все обґрунтовується різниця між творами біографічними та історичними. Основна відмінна риса між ними полягає у тому, що в історичних творах на перший план виносяться епоха, політичні, економічні та культурні події. Видатні особистості послуговують у них рушієм історії, стають каталізаторами певних подій /"Первоміст" П.Загребельного/. У творах же біографічних образи видатних діячів ставляться у центр сюжету, визначають його канву /"Роксолана" П.Загребельного/.

В історичному творі зображення долі видатної особистості не обов'язково є плавним, безперервним процесом. По-перше, автор може змальовувати цю особистість однією: лише громадську діяльність чи певні моральні якості. По-друге, не завжди відтворюється динамічне формування характеру, світогляду, ідейних переконань історичних осіб /"Похорон богів" І.Білика/.

Так як у художньому документально-біографічному творі видатна особистість посідає головне місце, стоїть у центрі уваги, то і зображується вона багатопланово і всебічно /"Марія Заньковецька" І.Пільгука/.

В історичному романі образи видатних осіб можуть не використовуватися і не зображуватися взагалі, або про них може лише згадуватися. Головними героями можуть бути вигадані особи, що узагальнюють у собі основні риси епохи, до якої належать /"Пропороносці" О.Гончара/.

Головний герой же художнього документально-біографічного твору – обов'язково особа, що існувала у часі і просторі, історично обумовлена.

Стосовно другорядних персонажів, то в історичному творі частина їх, або й навіть усі вони, можуть бути вимисленими. Автор же художньої біографії змальовує реальне оточення особи.

Щодо термінологічної характеристики художньої документально-біографічної прози, то ми схильні до думки О.А.Галича, що визначення її як жанру неможливе. Адже біографічна проза містить у собі різні за жанрами твори: романи, повісті, оповідання, драми тощо. Тому найбільш доцільно визначити художню біографію, як особливий жанровий різновид епічних творів про життєвий шлях конкретно-історичної особи.

Художня біографія знаходиться на стику науки та мистецтва.

У ній наявні елементи як наукового, так і художнього пошуків. Проте, відміни між художньо-документальною та науковою біографіями існують.

Об'єктом художньої документально-біографічної прози є зображувана у творі особистість. Тоді як у науковій біографії, як зазначає В.Л.Смілянська, об'єктом стає не особистість як сукупність характеру, темпераменту та інших психологічних якостей, а "творча індивідуальність".

Предметом біографії є історія розвитку видатної особистості. І якщо науковця не цікавлять дрібні моменти побуту чи тонкі відтінки психології об'єкта, то письменнику така інформація може стати у нагоді.

Є й спільні сторони між художніми та науковими біографіями. Перш за все - це матеріали і джерела.

Матеріалом біографії є факти життя видатної особистості, її діяльність та особливості сучасної герої епохи.

Біографічними джерелами є політична, культурна, історична, мистецька спадщина особистості, епістолярія, документи, свідчення та спогади сучасників, публікації в сучасній діячезі пресі тощо.

Основов художньо-біографічної літератури є документ. Щоб трансформувати життєву правду в художню, створити образ реальної особи, авторові слід детально вивчити всі документи і матеріали, що проливають світло як на саму особу, так і на людей, що її оточували, та епоху, в якій вона жила. Процес добору та вивчення матеріалу вимагає від митця багато зусиль та зосередженості. Адже не всі матеріали можуть відтворювати реальну суть явищ. Так, наприклад, в автобіографічних творах не завжди можна ототожнити вчинки і погляди героя із такими у автора. Обереж-

ності потребує і підхід до мемуарних джерел. Іноді вони можуть бути суб"ективними.

Нанизуючись один на один, факти складають, так би мовити, кістяк художньо-документальної біографії. Але, щоб твір став художньо цінним і не перетворився на документальний переказ, авторові необхідно художньо осмислити історико-біографічні події, надати їм майстерної художньої огранки. Значне місце у цьому посідає художній домисел. Ним митець в основному заповнює прогалини фактографічного матеріалу. Діалоги, епізоди, сюжетні ситуації можуть бути повністю вимисленими або частково домисленими. Завдяки органічному поєднанню документального факту з художнім історична правда трансформується в художню.

Залежно від місця і ролі художнього домислу у творі розрізняють два типи художніх біографій: сюжетно-подієвий або традиційний та асоціативно-психологічний. До першого відносять твори з обмеженою роллю авторського домислу, де увага акцентується на художньому аналізі документально-засвідчених біографічних фактів /"Олександр Довженко" С.Плачинди, "Островський" М.Лобанова/. До другого - твори з домінантою художнього дослідження психології, внутрішнього світу героя /"Я, Богдан" П.Загребельного, "Марія" О.Іваненко/.

Свою специфіку та особливості має композиційна побудова художньо-біографічних творів. Їм не притаманна розгалуженість сюжету. Простежується, як правило, одна сюжетна лінія. Хоча й тут не без винятків /"Тарасові шляхи" О.Іваненко/.

Кульмінація художньо-біографічного твору в основному визначається найнапруженішими подіями життя реальної особистості. Якщо твір охоплює період, що передує смерті героя і саму смерть, то кульмінацією стають події останніх років, місяців чи навіть

днів життя персонажа /"Повернення на круги своя" Й.Друце/. Коли ж в основу біографічного твору лягають інші доленосні періоди, то кульмінативними стають ситуації, що відтворюють загострення певних життєвих чи психологічних конфліктів на зображаному етапі /"Історія одного вірша" В.Чердиченко/.

Отже, жанрова специфіка та структурна побудова художньої документально-біографічної прози досить складні й своєрідні. Тому навколо неї виникають серйозні дискусії між науковцями. Проте "жанр рухається, тому статичні визначення жанру повинні бути замінені динамічними" /В.Шкловський/.

У ДРУГОМУ РОЗДІЛІ "Еволюція української художньої документально-біографічної прози" йдеться про історичні основи та розвиток української художньої біографії, визначаються основні тенденції та напрямки еволюційного процесу, характеризуються найяскравіші зразки досліджуваної прози.

За визначенням І.Д.Ходорківського, перші паростки художньо-документальної біографії в українській літературі з'явилися напр.90 - поч.900-х рр. ХХ ст., і знаменуються їх поява виходом біографічних творів Б.Грінченка та його дружини М.Загірної. "Отже, в дожовтневій літературі як російській, так і українській, історико-біографічних романів і повістей не було створено" - с¹верджує науковець. Проте думка ця спростовується при дослідженні розвитку української художньої документально-біографічної прози.

Зародження української художньої біографії сягає дуже давніх часів, а саме к. X-поч. XI ст. Знаменуються воно появою біографічних оповідань як у світській, так і в релігійній літературі. У світській літературі - це оповідання про князів, зокрема про Ярослава та Святополка, про княгиню Ольгу, про Олега

¹ Ходорківський І.Д. Образ митця.-К.: Дніпро, 19

та його коня тощо. У релігійній літературі різновидом біографічної прози стали "житія". Вони були укладені у збірках або ж подавались як окремі твори. В них описувались житія святих, проповідників, служителів церкви, біблійних персонажів /збірка "Пролог", "Патерики" тощо/. "Житія" поділяють на правовірні, тобто офіційно визнані християнською церквою /житія Антонія Великого, Іоанна Златоуста/, та апокрифічні, не прийняті до канонів Святого письма /житія Георгія, Никити, Федора Тирона/. На відміну від правовірних, в апокрифічних житіях значення змісту переважало над значенням форми. Їхні мова і стиль, необмежені догматиком церкви, довільно змінювались.

Поступово у літературі з'являються житія слов'янських святих: Кирила та Мефодія, Бориса та Гліба, Феодосія Печерського. Писати про них було надзвичайно важко, бо такі писання вважались зухвалістю. Адже доводилось ставити своїх святих в один ряд зі старими великими мучениками. Тому у цих житіях немає надмірностей у вихвалінні діянь персонажів та зображенні чудес.

У XIII-XVI ст. у київській літературі з'являються біографічні повісті /Галицька "Олександрія", "Повість про премудрого Акіра", "Повість про Бову-королевича" тощо/.

Ренесанс XVI ст. не мав на українську літературу такого благотворного впливу, як на літературу європейську. Історики пояснюють це релігійними заворушеннями на Україні у цей період, які більше були сприятливими для реформації, ніж для ренесансу. Тому і в творах української документально-біографічної прози не спостерігається ні утворення нового стилю, ні розширення тематики.

Великий крок вперед у своєму розвитку українська художня біографія зробила у XVII-XVIII ст., в період так званого літера-

турного бароко. Індивідуальними і найголовнішими рисами літературного стилю бароко вважались: динамізм - потреба руху, пересування в часі і просторі, гострих колізій, катастроф, авантури; зображення життя і природи в реалістичних, не завжди естетично забарвлених формах. Звідси впливає і тяжіння до гротеску, контрасту, антитези тощо. Художньо-біографічна проза бароко, знайшла живий інтерес у читачів, і тому її вплив на народне мистецтво України і всієї Європи помічається і досі.

Звертаючись до жанрової різноманітності української художньої документально-біографічної прози цього періоду, зазначимо, що жанр роману, типовий для європейського бароко, не знайшов ґрунту на Україні. На це є принаймні дві причини: перша - відсутність професійних світських письменників-романістів, друга - відсутність змоги друкувати великі твори світського характеру.

Серед біографічних повістей українського бароко найбільш відомими стали "Варлаам та Йоасаф" та оброблена "Олександрія". І хоч сюжети їхні не були новими на той час, але, зазнавши обробки стилю бароко, ці повісті стали тяжіти до філософської або ідеологічної літератури. Найголовнішою обробкою біографічного оповідання /житія/ вважається 12-томник "Четий-Міней" св.Дмитра Туптала.

Важливим здобутком української художньої біографії XVII-XVIII ст. вважаємо появу драматичних творів. Цей рід був відсутній в українській літературі попередніх сторіч. І з'явився на Україні разом з появою у цей період театру, що виник під впливом театрів польського та латинського.

До духовних біографічних драм відносимо п'єси про святих, наприклад, про патріарха Йосипа, про св.Олексія, про св.Катерину Д.Туптала. Найцікавішою зі світських є драма Феодана Прокопо-

вича "Володимир", що розповідає про життя Володимира Великого, хрестителя Русі.

Згадані твори писані віршованою мовою. Проте вони стали першими паростками біографічної драми в цілому і підґрунтям для створення прозової біографічної п'єси зокрема.

Основною темою художніх біографій XIX ст. стало героїчне минуле українського народу, а саме - змальовання біографій козацьких ватажків /"Палій", "Сагайдачний" Д.І.Мордовця, "Гетьман Іван Виговський" І.С.Нечуя-Левицького, "Ніжинський полковник Золотаренко" Є.П.Гребінки, "Богдан Хмельницький" М.Старицького тощо/. Першою біографічною повістю, що розповідала про життя митця слова, став в українській літературі твір Варвари Рєспіної "Повість" /про перебування Т.Г.Шевченка у Яготині/.

У к.ХІХ - на поч.ХХ ст. ряд художньо-біографічних творів були написані В.Грінченком та М.Загірною /"Григорій Квітка", "Іван Котляревський", "Оповідання про Євгена Гребінку" тощо/.

Деякі українські письменники продовжили у 20-30-х рр. ХХ ст. героїко-романтичну традицію ХІХ ст. З відомих причин імена їх були свідомо замовчувані протягом десятиріч. Так, наприклад, лише нині повернуто вдячному читачеві прекрасні зразки художньої біографії, написані А.Я.Чайковським /"Полковник Кричевський", "Олексій Корнієнко", "Сагайдачний"/. Титанічною, але забороненою працею став роман В.Лепкого "Мазепа", що складається з п'яти великих частин: "Мотря", "Не вбивай", "Батурин", "Полтава", "З-під Полтави до Бендер".

У 30-40-х роках художня біографія збагатилась прекрасними зразками творів В.Чередниченко, Н.Рибак, Л.Смілянського. Бурхливо розвивається художньо-документальна шевченкіана. Свої доробки про життя кобзаря подали С.Васильченко, Г.Шкурупій, С.Скляренко, О.Десняк, В.Собко, Я.Кацура, В.Козаченко, О.Донченко,

В.Суходольський, О.Ільченко.

У 60-х р. традиції шевченкіани майстерно продовжують О.Іваненко /"Тарасові шляхи"/, Л.Смілянський /"Поетова молодість"/, З.Тулуб /"В степу безкраїм за Уралом"/. Лесі Українки присвячують свої твори М.Олійник /"Дочка Прометєя"/ та О.Дейч /"Ломикамінь"/.

У 70-80-х рр. значно піднявся загальний якісний рівень біографічних творів. Письменники глибше вникають в класичну спадщину і життя видатних осіб, знаходять нові матеріали, що дозволяють цілісніше відобразити не лише події життя героя, а й його психологію, внутрішній світ. Надзвичайно цікавими художньо-біографічними доробками стали численні твори І. Пільгука, А.Когана, В.Мушкетика, П.Загребельного, В.Шевчука тощо.

Сучасний етап в українській літературі знаменується появою нових художніх життєписів. 90-ті рр. збагатили літературу такими високимайстерними творами, як "Лесь Мартович" Р.Горака, "Северин Наливайко" М.Вінграновського, "Тарас Шевченко" Б.Чайковського, "Ластівка з маминої сльози" Д.Герасимчука тощо. Художня документально-біографічна проза поповнюється творами нових жанрів і тематики. Пройшовши майже тисячолітній шлях розвитку, вона стала одним з найвизначальніших різновидів епічних та драматичних оповідей. І процес її творення навряд чи коли-небудь буде завершений. Адже, доки існує людство, з його загалу завжди виходитимуть передові прогресивні діячі, чії біографії будуть гідними відтворення художньою літературою.

У ТРЕТЬОМУ РОЗДІЛІ "Від правди історичної - до художньої" шляхом аналізу конкретних творів прояснюється процес "переломлення" історичної правди в художню. Досліджуваними стали рома-

ни "Тарасові шляхи" О.Іваненко, "Поетова молодість" Л.Смілянського, "Син волі" В.Шевчука, "Лесь Мартович" Р.Горака.

Роман О.Іваненко "Тарасові шляхи" - справжня епопея життя Т.Г.Шевченка. У ньому авторка знайомить читачів з життєвим шляхом поета від дитинства і до самої смерті. Створенню роману передувала тяжка і кропітка праця. Іваненко вивчила багато документів, епістолярій, мемуарних свідчень, їздила шляхами поета, перечитала багато історичного матеріалу про життя і побут українського народу сучасної героєві епохи.

У романі письменниця з глибокою психологічною достовірністю описала еволюцію духовності поета. Загальновідомі факти з життя Шевченка: дитинство, навчання в академії, подорожі по Україні, участь у роботі Кирило-Мефодіївського братства, заслання - О.Іваненко не белетризує. Вони стали своєрідним ґрунтом для показу росту свідомості і духовності Шевченка від захоплення історичними оповідями діда про славетне минуле України до усвідомлення її рабського становища і боротьби за визволення. Не в малій мірі посприяло цьому і об'єктивне висвітлення оточення героя, а саме передових дітців науки і культури, вчителів, друзів, соратників.

Значне місце у творі посів опис процесу написання Шевченком своїх віршів. Авторка детально дослідила мотивацію їх виникнення, уявила думки і почуття поета при їх написанні.

Майстерній трансформації історичної правди в художню у творі сприяє загалом вдалий добір фактичного матеріалу та органічне його поєднання з авторським домислом, яким, до речі, не переобтяжений роман.

Щоправда деякі викривлення документального факту все ж таки спостерігаються. Стосуються вони, в основному, опису характерів та вчинків ліберальної частини кириломефодіївців /Куліша, Костомарова/, Афанасьєва-Чужбинського та "зворушливої" турботи більшовиків про вшанування творчості Кобзаря. Фактичні невідповідності у даних випадках обумовлені часом написання роману, пануючою ідеологією доби.

Красу і велич життя, творчості і духовного світу Т.Г.Шевченка історично правдиво і художньо-переконливо відтворено і в романі Л.Смілянського "Поетова молодість". Як і в "Тарасових шляхах" Іваненко, у творі Смілянського зображені патріотизм, мужність, національна гідність, оптимізм, доброта поета, його потяг до краси. Але автор по-своєму відкриває читачеві всі ці риси. Відповідно до спрямованості роману - описати десятиріччя, що передувало арешту героя - Смілянський глибше занурюється у події цього періоду, детальніше аналізує особисті стосунки героя з іншими персонажами, використовує нові історичні факти, доповнюючи їх художнім домислом. Художнього домислу в "Поетовій молодості" значно більше, ніж у попередньо проаналізованому творі, але він поєднаний органічно з біографічними фактами і доповнює художній образ об'єктивним авторським розумінням.

Романи О.Іваненко "Тарасові шляхи" та Л.Смілянського "Поетова молодість" належать до сюжетно-подієвого або, інакше кажучи, традиційного типу біографічних творів. До іншого, а саме - асоціативно-психологічного типу, належить роман-дилогія Василя Шевчука "Син волі". Тому "переломлення" історичної правди в художню у цьому творі значно відрізняється від такого

у вищепроаналізованих.

Дилогія охоплює так званий "казематний" період життя Шевченка та події кінця 1860 - початку 1861 рр. Проте ретроспективне насичення твору дало змогу авторові висвітлити всі основні етапи долі героя. Характерно для асоціативно-психологічного типу романів художній теперішній час періодично змінюється часом минулих. Поет поринає у спогади, і перед очима читачів постають картини його найяскравіших життєвих вражень. Своє авторське розуміння подій Шевчук подає, відтворюючи сприйняття їх Шевченком. І це поглиблює психологічну основу роману, допомагає розкрити внутрішній світ героя на всіх рівнях людської свідомості.

Сміливим для часу написання твору /1981-1983 рр./ стало висвітлення ідей національної гідності, національного патріотизму. Головний герой - не лише борець проти соціального гноблення, але й свідомий поборник утвердження національного менталітету українців. Його обурює зневага панівної верхівки до мови і культури рідного народу. Шевченко усвідомлює, що без знання своїх традицій та історії народ втрачає сутність, стає безликим.

Проблема національного, що стала однією з найважливіших турбот життя головного героя, залишається найактуальнішою і нині. І висвітлення її в романі, безумовно, значна заслуга автора.

Має роман і певні прорахунки. Критики неодноразово звертали увагу на його статичність. Полягає вона у тому, що протягом тривалого часу герой лише відвідує знайомих чи приймає їх у себе. Але основним слабким місцем, як зазначає

О.А.Галич, стало те, що "письменнику не вдалось до кінця ліквідувати бар'єр між Шевченком-борцем і Шевченком-поетом. Яюсь окремо живуть ці іпостасі одного людського характеру, особливо у першій частині діалогії".¹

Загалом же, як творець асоціативно-психологічного роману, Шевчук пішов далі своїх попередників у творенні образу Шевченка. І пояснюється це насамперед більшою перспективністю асоціативно-психологічних творів перед традиційними, більшими їх можливостями у розкритті характерів та психології героїв.

Роман-есе Р.Горака "Лесь Мартович" про життя і діяльність видатного західноукраїнського митця написано у стилі традиційного есе. Автор детально висвітлив доленосні сторінки життєвого шляху героя. Історична правда лягла в основу твору, не визнаючи змін, а документальні факти викладені шляхом авторської оповіді чи цитування свідчень сучасників. Діалогів чи полілогів майже не зустрічається. А ті, що їх Горак і використовує у тексті, подані з документальних джерел. Авторська констатація факту межується з розгалуженим витягами з мемуарів, наукових праць, сучасної діячів преси тощо. Прогаolini в історичному матеріалі не доповнюються художнім домислом. Горак відверто повідомляє читачеві, що даний факт чи даний період документально не засвідчено і не описано. Іноді, коли певні відомості, записані від різних осіб, суперечні, подибуємо авторський аналіз та авторські гіпотези.

Художність проявляється у творі в основному в ліричних відступах та описах рідних героєві краєвидів. Тут Горак виявив

¹ Галич А.А. Художественная биография - взгляд на 80-х// Радуга. - 1988. - № 5. - С.135.

себе як талановитий майстер влучного художнього слова.

Отже, шлях від історичної правди до художньої у біографічних творах можна загалом окреслити схемою: документальний факт плюс художній домисел. Проте для кожної художньої біографії він специфічний. Перш за все це залежить від жанрового різновиду твору та стилю і майстерності автора.

У ВИСНОВКАХ підбиті підсумки дисертаційного дослідження. Аналіз української художньої документально-біографічної прози показав, що цей вид документалістики вже має свою цікаву історію становлення та розвитку. Зародившись на межі X-XI століть, він пройшов великий еволюційний шлях у плані розширення жанрів, тематики, удосконалення прийомів творення образів та способів трансформації життєвої правди в художню. Утворившись з невеликих світських оповідань та церковних житій святих, художня біографія опанувала жанри драми, роману, повісті, есе тощо.

Визначальними у творенні специфіки художньої біографії є особливості процесу "переломлення" історичної правди в художню.

Трансформуючи документальні факти в епізоди сюжетної канви, письменники-біографи ставлять собі за мету не лише забезпечити читача правдивою інформацією, а й зацікавити його образністю, динамічністю, яскравістю викладу матеріалу. Реалізація цієї мети повністю залежить від майстерності автора в органічному, плавному поєднанні документу з художнім домислом. Вивчаючи матеріали, відбираючи з них саме ті, що всебічно проливають світло на особу, письменник створює опорну базу сюжету. А вже потім художньо осмислює кожен біо-

графічний факт, пропускає його крізь призму власного розуміння, домислює. В результаті цього утворюється "сплав" реалії і фантазії, який ми називаємо художньою правдою. І від авторської майстерності залежить наскільки органічним буде таке поєднання, наскільки сильним буде враження, що справляє твір на читача.

На сучасному етапі, коли сама історія дала оцінку певним історичним подіям, коли справедливо реабілітовано в народній свідомості імена багатьох прогресивних діячів, художньо-документальна біографічна проза також покликана відновити правдивість доль і діянь широкого кола історичних особистостей. І певні результати вже є. Дедалі частіше біографи звертаються до національної свідомості, гідності своїх героїв, розкривають їх ментальну духовність.

Художня біографія знаходиться нині на своєму злеті. Особливого розвитку набули такі жанри, як роман, повість, есе. З'являються біографічні твори не лише про історичних, а й про сучасних нам діячів. Теоретичні дефініції літературознавців продовжуються. Та й навряд чи коли-небудь вони повністю будуть вичерпані. Адже оригінальність, внутрішня розмаїтість художньої документально-біографічної прози, динамічність її розвитку передбачають, на наш погляд, постановку нових проблем.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені в таких працях автора:

І. Духовний потенціал ромену О.Іваненко "Тарасові шляхи". У зб.: Літературознавство, "Просвіта" і духовний ідеал українця: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції-Кривий Ріг, с.32.

2. Життєва правда і правда художня у творах української художньої документально-біографічної прози. - У зб. наукових праць викладачів, аспірантів, студентів "Сучасна філологія: проблеми, пошуки, знахідки". - Випуск третій. - Рівне, 1995, с.28-31.

3. Духовний світ Т.Г.Шевченка у деяких творах української художньої документально-біографічної прози. У зб.: Культура- духовність - мистецтво. - Київ, 1993, с.295-298.

4. Релігійно-філософська концепція творів "житійної літератури". У зб. Актуальні проблеми духовності: - Кривий Ріг, 1995, с.149-153.

5. Твори української художньої документально-біографічної прози, як одне з джерел виховання національної самосвідомості. У зб.: Формування національної самосвідомості студентів вищих навчальних закладів та учнів загальноосвітніх шкіл. - Київ - Кривий Ріг, 1995, с.54-57.

6. "Переломлення" історичної правди в художню у творах української художньої документально-біографічної прози. У зб.: Відродження української державності. - Одеса, 1996, с. 41 - 44.

Danilchenko I.Ye. Transformation of truth into artistic one in the works of Ukrainian fiction biographies. Dissertation maining a candidate of Philologi degree on the speciality - 10.01.06 - the State Pedagogical Institute, Rovne, 1996.

The thesis represents the material not investigated earlier and dialing with the specific of genre of the Ukrainian fiction documentary biography is a kind of epic of dramatic narration about a certain historical person. Genre peculiarities of

fiction biographical works and transforming of a historical fact into artistic one have been investigated in details. The evolution of fiction biography has been studied.

Данильченко И.Е. Трансформация жизненной правды в художественную в произведениях украинской художественной биографии.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.06 – теория литературы, Ровенский государственный педагогический институт, 1996.

Защищается ранее неисследованный материал, касающийся жанровой специфики украинской художественной документально-биографической прозы. Установлено, что художественно-документальная биография является разновидностью эпического и драматического повествования о конкретно-историческом лице. Подробно исследованы жанровые особенности художественно-биографических произведений и процессы трансформации исторического факта в художественный. Изучена эволюция художественной биографии.

Ключові слова:

художня документально-біографічна проза, сюжетно-подієвий тип, асоціативно-психологічний тип, трансформаційний процес, факт.

тип. ДГУ зак. 1124-80.

15182 811

43267

AB 38.131